

Funktionsprogram för skolgårdar

Innehåll

Funktionsprogram för skolgårdar

- I. Innehåll
- II. Bakgrund
- III. Arbetsprocess
- IV. Avgränsning
- V. Utemiljöns betydelse
- VI. Funktioner
- VII. Tillämpning
- VIII. Målbild

Kvaliteter för en god skolgårdsmiljö

- i. Rumslighet och variation
- ii. Vegetation
- iii. Aktivitet
- iv. Samlingsplatser
- v. Element och Material
- vi. Kultur och Idrott

Inspirationskatalog Utbildningsförvaltningens skolgårdar

- I. Innehåll
- II. Inledning
- III. Hälsaspekter
- IV. Delaktighet
- V. Värdegrund
- VI. Utomhuspedagogik
- VII. Zonindelning
- VIII. Innehåll

Exempelsamling parametrar

- i. Trygghet
- ii. Rörelser
- iii. Effektivitet
- iv. Flexibilitet
- v. Omställbarhet

Exempelsamling kvaliteter

- i. Rumslighet och variation
- ii. Vegetation
- iii. Aktivitet
- iv. Samlingsplatser
- v. Element och Material
- vi. Kultur

Funktionsprogram för skolgårdar

Bakgrund

Inom ramen för Skolbyggnation för ett växande Stockholm har ett funktionsprogram för skolgårdar med en inspirationskatalog tagits fram för att skapa en målbild av en god skolgård, för Lokalenhetens räkning, kopplad till genomförd inventering av 136 kommunala grundskolegårdar under 2013-2014. Funktionsprogrammet och medföljande inspirationskatalog beskriver de funktioner vi vill att våra skolgårdar ska ha och gäller för alla åldrar. Målen innehåller ett helhetstänkande och omfattar både gestaltning och funktion och syftar till att skapa bättre förutsättningar för barn och ungas behov av en stimulerande utemiljö.

Arbetsprocess

Vid arbetet med att ta fram materialet har en referensgrupp bestående av representanter från skolledning, lärare, skyddsombud och fritidspedagoger från grundskolan medverkat och bidragit med erfarenheter och synpunkter. Möten har också hållits med SISAB och idrottsförvaltningen kring innehållet i programmet och medföljande inspirationskatalog.

Avgränsning

Programmet är avgränsat till att beröra elevernas och pedagogernas skolgård, med det menat en trafikfri gård för lek, paus och undervisning.

Utemiljöns betydelse

Studier och rapporter om barns miljö, hälsa och utveckling visar på vikten av en stimulerande utemiljö. Barn och unga spenderar stor del av sin vakna tid i skolan och det är därför angeläget att dessa utemiljöer är trivsamma, hälsosamma, trygga, stimulerande och att de inbjuder till lek och rörelse. En välplanerad utemiljö ökar elevens möjligheter till social, motorisk och fysisk utveckling. I en allt tätare stad är det viktigt att säkerställa ett högt kvalitativt innehåll vid utformning av barns utemiljö och att skapa goda förutsättningar för lek och rörelse, utomhuspedagogik och rekreation. På skolgårdar med liten friyta bör, utöver ett kvalitativt innehåll, den direkta närmiljön skapa förutsättningar för både rast verksamhet och utomhuspedagogik.

Eftersom verksamheter ofta samutnyttjar utemiljön måste hänsyn tas till de skilda verksamheternas uppdrag och till barnens behov med utgångspunkt från ålder, utveckling, tillgänglighet, rätt till inflytande och i ett jämställdhetsperspektiv.

Funktionsprogram för skolgårdar

Funktioner

Funktionskraven beskriver vilka kvaliteter och egenskaper som ska uppnås vad gäller utformning och kvalitativt innehåll och är ett komplement till de parameterar som beskriver skolgårdens behov i Funktionsprogram för grundskola.

Tillämpning

Funktionsprogrammet och den tillhörande inspirationskatalogen är framtagna för att närmare nå målet med en god utemiljö för barn och unga och ska vara vägledande och en del av det underlag som används vid funktionsbeställning vid ny-om och tillbyggnadsprojekt. Råd ”att tänka på” är inte tvingande, utan ska tillämpas utifrån varje enskilt projekts förutsättningar. Inspirationskatalogen lyfter fram goda exempel från befintliga skolgårdar.

Merparten av de ny-om-och tillbyggnationer utbildningsnämnden beställer sker i fastigheter ägda av SISAB. SISAB har projekteringsanvisningar för olika teknikområden avseende byggnation, därutöver har SISAB referenser för många ämnesområden som är en praktisk och erfarenhetsmässig vägledning vid projektering. SISAB:s anvisningar och referenser ska säkerställa goda långsiktiga bygg- och installationstekniska lösningar. I projekt med SISAB används systemet Byggvarubedömning som säkerställer att bra material används. Användningen av Byggvarubedömningen säkerställer även att Stockholm stads miljöprogram avseende byggprodukter följs.

Målbild

En skolgård ska vara:

- *En inspirerande plats som visar på att skolan bryr sig om den yttre miljön*
- *En plats som går att påverka och förändra som ger utrymme för temporära kreativa projekt*
- *En plats med många utrymmen för barn och ungdomars olika behov*
- *En plats där elever är delaktiga och har inflytande*
- *En pedagogisk resurs med goda förutsättningar för undervisning utomhus*
- *En plats som främjar personlig och social utveckling*
- *En tillgång för stadsdelen, skolgården är en viktig mötesplats för barn och unga även på fritiden*
- *En plats med biologisk mångfald och grönska*
- *En trygg och hälsosam plats, tillgänglig för alla*
- *En stimulerande plats som lockar till fysisk aktivitet och lek för alla*
- *En flexibel plats planerad för eventuella framtida omställningar och behov*
- *En arena för estetiska ämnen samt idrott*

Kvaliteter för en god skolgårdsmiljö

Nedan presenteras sex kvaliteter, vilka berör och kännetecknar en god utemiljö på skolan:

**RUMSLIGHET
OCH
VARIATION**

AKTIVITET

**ELEMENT
OCH
MATERIAL**

VEGETATION

**SAMLINGS-
PLATSER**

KULTUR

Kvaliteter för en god skolgårdsmiljö

Rumslighet och variation

Funktion: Gårdens utemiljö ska delas upp i zoner för olika typer av aktivitet.

Att tänka på

- De yngre eleverna ska känna sig trygga bland äldre elever, till exempel genom en avskild del av gården i anslutning till deras hemvist.
- Rum-i-rum är ett effektivt sätt att skapa gömställen för lek, ex. bakom hörn, kojor, småhus eller labyrinter. Eleverna kan med fördel vara aktiva i byggfasen. Plank/ buskar eller dylikt behöver inte vara höga för att skapa effekt och lekmöjligheter för barnen.
- Olika gestaltungsformer kan bidra till att skapa ett mer varierat leklandskap, t.ex. en rund stensättning.
- Träd och buskar ska vara rumsbildande, för skugga och lek, samt tåla slitage.
- Planering och utformning av zonernas innehåll ska anpassas efter barns ålder, intressen, utveckling och förmågor.

Funktion: Möjlighet för vila och avkoppling ska finnas.

Att tänka på

- Möjlighet ska ges att dra sig undan för att vila eller leka själv en stund bör finnas. Ett sätt att uppnå detta kan vara att skapa olika rumsligheter.
- Zoner/ytor med sittplatser i skugga bör finnas på ett flertal ställen på gården.

Funktion: Den yttremiljön ska ge möjlighet att öva motorik

Att tänka på

- Nivåskillnader ska bevaras eller skapas då dessa ger överblick på gården, möjlighet till fysisk aktivitet som att öva motorik (klättra, rulla, hoppa och balansera). Därför bör en viss andel nivåer bevaras, ex. berghäll i naturmark, eller skapas, ex. sittplats (läktare) i olika nivåer.
- Kuperad terräng och lutningar ökar den fysiska aktiviteten och ger hälsoeffekter.
- En utsiktsplats på skolgården för överblick kan vara ett uppskattat inslag.

Rumslighet och variation

Funktion: Ge förutsättningar för utomhuspedagogik

Att tänka på

- En skolgård med stor artrikedom och variation kan med fördel användas i undervisningen; till exempel en fjärilsrabatt som ökar den biologiska mångfalden eller odlingar som kan bli en viktig del av den pedagogiska verksamheten.
- Mönstersatta målade ytor eller färgsatt gummiasfalt kan användas för att enkelt skapa rum och variation mellan olika ytor och zoner. Gråa asfaltsytor kan aktiveras genom målade mönster (till exempel solur, geometriska figurer) och fungera som dekoration samt för undervisning och lek.
- Öppna ytor/platser är viktiga för spring och lek samt i undervisningssyfte. En miljö som varierar med öppna och slutna ytor blir mer spännande samt mer flexibel för olika slags temporära aktiviteter.
- Skolgården ska kunna användas parallellt med undervisning inomhus, ex. bör ej ytor för bollsport vara nära fasad och sittplatser tänkta för studier vara avskilda från rast verksamheten. Flertalet aktiviteter ska kunna ske parallellt på skolgården samtidigt utan att det bildas konflikt mellan dessa.

Funktion: Möjlighet till förändring och inflytande.

Att tänka på

- Det finns stora pedagogiska värden i att kunna utveckla gården med tiden. En ständig utveckling av gården ger barnen större möjlighet att anknyta till miljön på ett positivt sätt. För att underlätta för detta kan det finnas ytor på gården som ständigt kan förändras.
- En del av skolgårdens yta bör lämnas flexibel för förändring och temporära och spontana aktiviteter som byggprojekt, odlingslådor eller tillfälliga utställningar/installationer.
- Elever kan med fördel vara delaktiga i utformningen av skolgården då detta skapar en känsla av tillhörighet och gemenskap.
- Barn har rätt att höras i alla frågor som rör dem.*

* FN:s barnkonvention

Vegetation

Funktion: Bevara eller skapa grönska och olika terrängförhållanden.

Att tänka på

- Bevara befintlig vegetation och terräng, ex. identitetsskapande träd och träd som ger hög artrikedom/ uppskattas av fåglar/ insekter som exempelvis ek eller skogsdungar, kullar. Även löst material så som pinnar, stenar och stockar bör tas om hand för lek och undervisning. Utgångspunkten för utformningen är den befintliga miljön. Där naturlig vegetation saknas ska det planeras för en varierad vegetation som går att leka i och ger skugga och trivsel.
- Vegetationen ska vara varierad för att locka och inspirera, ex. genom täta/ öppna eller låga/höga buskage eller med flerstammiga träd. Hänsyn bör tas till årstidsväxlingar, till exempel växter som blommar tidigt respektive sent, doftar eller som ger ätbar frukt/ bär. Giftiga växter/bär skall ej förekomma och starkt allergiframkallande växter undvikas. Park-liknande (plantering, träd, gräs) eller ängsliknande inslag är inspirerande.
- Rätt växt på rätt plats, tålig vegetation som klarar slitage och lek. Odling som eleverna kan vara delaktiga i att sköta och plantera.
- Plantera träd i anslutning till lekredskap som skydd mot sol. Använd träden, bygg en bänk eller ett lekredskap runt eller under trädet.
- Odling är aktuellt och kan användas pedagogiskt, använd 'flexibla' odlingslådor som går att flytta vid behov och kan fungera för annat bruk, till lek eller som sittplats, om odlingen skulle upphöra. Det som odlas i matväg kan användas i tex hemkunskapsundervisningen.
- Växtlighet på fasad eller tak kan vara ett sätt att få in mer växtlighet.
- Bär och fruktträd, eller en representation av lokala vilda arter kan ge barnen upplevelser både i det informella lärandet genom leken eller i en pedagogiskt styrd aktivitet.

Funktion: Möjligt att följa årstidsväxlingar.

Att tänka på

- En grön utemiljö på skolgården har många fördelar, det ger skydd från väder och vind och plats för lek samt ökar förståelse för naturen. Att sätta upp holkar för fåglar och insekter ökar förståelsen för natur och djur. En stimulerande miljö som växlar med årstiderna ger variation och kunskaper om vår omvärld, natur, ekosystem och kretslopp. Kretslopp och miljö kan studeras med t.ex. en kompost.
- Huset bör planeras så att det ger möjlighet till utsikt över grönska och natur från så många rum som möjligt. Detta ger trivsel samt möjlighet att i undervisningen följa årstidernas växling.

Aktivitet

Funktion: Skolgården ska stimulera alla elevers fysiska aktivitet oavsett ålder, kön, funktionsnedsättning.

Att tänka på

- Genom att anlägga ett flertal mindre bollplaner kan man få fler att vara med alt. att hitta andra typer av aktiviteter än de traditionella. Studier talar för att skolgården blir mer jämställd med många funktioner och flera mindre aktivitets-zoner på gården, då finns något för alla. Den fysiska aktiviteten ökar också när eleverna kan ha ett flöde mellan olika aktivitetsytor.*
- När lekmiljön är väl integrerad i landskapet skapas små intressanta lek- och aktivitetsnoder som är viktiga för barnens lek. Dessa noder ska skilja sig åt i utformning och vara stimulerande för olika typer av lek och kreativitet. Detta blir platser som knyter samman gården och det är viktigt att det finns ett samspel mellan dem.*
- Ge utrymme för barns egen fantasi. Skapa i första hand miljöer som kan användas på många skilda sätt och stimulerar barnens kreativitet. För äldre barn behövs större och lite avskilda lekknoder, det kan t. ex. vara en intressant mur som går att klättra på samtidigt som det fungerar som en kuliss till en scen.*
- Eftersom verksamheter ofta samutnyttjar utemiljön måste hänsyn tas till alla de skilda verksamheternas uppdrag och till barnens behov med utgångspunkt från ålder, tillgänglighet, utveckling, rätt till inflytande och i ett jämställdhetsperspektiv.*

Funktion: Utemiljön ska främja hälsa, samvaro samt personlig och social utveckling.

Att tänka på

- Genom att locka till olika typer av aktivitet, såväl lugna som utmanande och fantasifulla, främjas elevens utveckling.
- Bollspel och kompis-gungor är exempel på aktiviteter som främjar samarbete och social utveckling.
- Skapa ett brett utbud av fasta samt temporära aktiviteter. Det bör ges möjlighet till förändring och att skapa egna element, genom flyttbara och lösa redskap. Öppna, större ytor är viktiga för denna typ av aktivitet. Utemiljön ska locka till nyfikenhet och fantasi. Platser där det inte är tydligt exakt vad man ska göra stimulerar fantasin.
- Balans mellan utmaning och säkerhet. Utmaningar och risker är en central del i barns lek och det är lika viktigt att gården är utmanande som säker. Barn som får utmana sig själva, ta risker de kan hantera ges möjlighet att utvecklas både fysiskt och psykosocialt.

*Ref. Boverkets riktlinjer (remiss), 2015

Samlingsplatser

Funktion: Det ska vara möjligt att samlas utomhus.

Att tänka på

- Genomgående är samlingsplatsen en plats för möten, kommunikation och samspel. Ex. på samlingsplatser kan vara sittplatser eller en scen. Att mötas på nya sätt kan göra att eleverna som vanligtvis inte tar plats gör det.
- Samlingsplatser ska vara av varierande karaktär och tilltala olika typer av aktivitet, såväl rofyllda som fartfyllda.
- Samlingsplatser har en central betydelse för utomhuspedagogik, ex. fasta, temporära och i naturmark. Naturmark stimulerar alla sinnen och är en bra utgångspunkt för samtal om natur. En temporär samlingsplats kan vara odlingslådor eller en tillfällig utställning. En fast station kan vara ett ute-labb, för ex. bild, fysik, kemi eller som arbetsyta inom flertalet olika ämnen. Monterat på detta ute-labb kan det finnas t.ex. vatten- eller vindmätare.

Funktion: På skolgård ska det finnas sittplatser och plats till lek i såväl soliga som skuggiga lägen.

Att tänka på

- Skolgården bör ha tak där man kan vara då det regnar eller som skydd för solen och även vindskydd om det behövs.
- Väderstrecken skall beaktas vid planering av gestaltning och placering av aktivitetsytor och samlingsplatser. På de platser som barnen vistas mest på bör möjlighet till skugga finnas.
- Samlingsplats/scen kan med fördel även vara upplyst för att kunna användas även under höst och vinterhalvåret. Finns dessutom möjligheten att ansluta el blir platsen ännu mer flexibel.

Funktion: Skolgården ska ha tillräckligt med goda sittmöjligheter för både stora och små.

Att tänka på

- En del av sittplatserna bör ha skydd i ryggen samt armstöd och vissa av dem ska också finnas under tak och vara i anslutning till ett bord.
- Ett antal sittplatser med bord bör lämnas fria undertill så att även den i rullstol kan komma fram till bordet.

Element och Material

Funktion: Funktionella väl genomtänkta material skall användas

Att tänka på

- Gården ska vara tillgänglig och ha säkra markmaterial. Hänsyn ska tas till elever med nedsatt rörelseförmåga och beaktas vid val av markmaterial samt lutningar och höjder. Markmaterial ska vara säkra, ex. är gräs, gummi-asfalt, bark, sand och konstgräs stöt- och ljuddämpande, vilket är bra på en plats med många elever. Ekologiskt riktiga material och giftfria färger ska användas. Variation i markmaterial bör eftersträvas. Både gräs- och grusytor är förutsättningar till genomsläplighet som är viktig för dagvattenhanteringen.
- Gårdens material ska klara enkelt och effektivt underhåll samtidigt som materialen bör vara hållbara och ge ett mervärde för miljön.
- Att i gestaltningen av skolgården använda sig av olika material kan vara inspirerande och ett sätt att ge kunskap om olika materialegenskaper samt locka till olika typer av aktivitet. Genom att känna och uppleva ökas barnens förståelse för olika material, ex. sten, trä, betong.
- Elementen på skolgården bör vara kreativt stimulerande, ex. genom flexibilitet och föränderlighet. Med enkla medel kan nya element höja upplevelsen av utemiljön. Enkla lekredskap som stockar och rep kan användas för hinderbanor och hinderlek. Att integrera lekutrustningen i landskapet eller att använda naturliga lekredskap tillför en ytterligare dimension till lekupplevelsen.
- På skolgårdar med liten andel friyta kan konstgräs vara ett bra komplement / alternativ till naturligt gräs. Konstgräs kan även användas vid slutningar och på fotbollsplaner.
- Sand kan erbjuda en rad möjligheter till undervisning. Sandlådan kan användas för att förstå volymer eller landskap. Sanden kan användas inom bildämnen för att skapa något tredimensionellt. Vattenlek kan både vara roligt och lärorikt. Att anlägga LOD (lokal dagvattenhantering) kan vara ett sätt att öka kunskapen om vattnets betydelse för miljön och vår överlevnad. Genomsläpp är en viktig aspekt att ta hänsyn till där vattnet samlas. Ljud, att framkalla ljud på olika sätt görs naturligt i leken men kan också användas i undervisningssyfte. Ljus, lampor eller solen kan användas i undervisning om till exempel optik. Luft, en vindmätare kan till exempel användas i undervisning i NO eller matematik.

Funktion: Kompensera liten friyta med ett kvalitativt innehåll

Att tänka på

- En mindre friyta ställer högre krav på ändamålsenlig utformning och variation. Det kan också innebära ett ökat slitage. På skolgårdar med liten friyta är det viktigt att, utöver ett kvalitativt innehåll, se över vad den direkta närmiljön kan erbjuda elever och pedagoger både vad gäller rast verksamhet och förutsättningar för utomhuspedagogik.

Kultur och Idrott

Funktion: Skolgården ska vara en arena för estetisk verksamhet

Att tänka på

- Begreppet kultur bör innefatta både samtid som dåtid. Skolgården ska vara en resurs för pedagogerna och ett redskap för att undervisa och väcka intresse för kultur och omvärld hos eleverna.
- Inslag som har ett kultur- eller naturhistoriskt värde ska i möjligaste mån bevaras.
- Estetiska ämnen som bild, slöjd och musik kan med fördel använda ytor i utomhusmiljön som del av undervisningen.
- Rum/ yta för konst, musik, dans eller drama bör finnas. Både ytor för temporära aktiviteter som utställningar eller installationer liksom för framträdanden på scen eller dylikt. Scenen bör ha tak och vara tillgänglig för alla.
- Konst på skolgården kan vara ett uppskattat inslag på flera sätt. Konstverket kan vara identitetsskapande för skolan, väcka intresse och nyfikenhet hos eleverna och användas i pedagogiskt syfte.
- Lekvänliga skulpturer eller konstverk som på annat sätt uppmuntrar till interaktion kan bidra till att göra platsen unik och sätter igång fantasin. Eleverna kan med fördel göras delaktiga i utformningen.
- Genom att arbeta med kultur kan elevernas intresse för att lära öka vilket bidrar till förbättrade resultat. Att diskutera och reflektera är en central del av den skapande processen.*

Funktion: Skolgården ska vara en arena för idrott, lek och rörelse

Att tänka på

- Anlägg zoner med olika innehåll, varav minst en större fri och öppen yta som uppmuntrar till spontan lek. Likaså en yta som är tillräckligt stor för att få upp ordentlig fart.
- För många elever är plats för bollspel ett viktigt inslag. Möjlighet till olika sorters bollspel (ex. handboll, fotboll, basket, bandy) bör finnas och ytan kunna användas till olika ändamål för att locka fler elever. Bollplanen/ multiarenan bör placeras på avstånd från fasad för att inte störa pågående undervisning och för att inte få en alltför central roll på skolgården.
- Möjlighet till spontanidrott gynnar barn och unga även på fritiden.

* Ref. Kultur i ögonhöjd, Kulturförvaltningen, 2014